

Katolikus újjászületés Debrecenben

SZERKESZTETTE:

OROSZ ISTVÁN és PAPP KLÁRA

DEBRECEN, 2015

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA,
A DEBRECENI EGYETEM,
VALAMINT A DEBRECEN-NYÍREGYHÁZI EGYHÁZMEGYE
MEGBÍZÁSÁBÓL KIADJA
A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETE

A borítót tervezte:

GYARMATI IMRE
grafikus

A kötetet lektorálta:

KEMÉNYFI RÓBERT
egyetemi tanár

Technikai szerkesztő:

HERMÁN ZSUZSANNA

A kötet kiadását támogatta:

Debrecen Megyei Jogú Város és a
Debreceni Egyetem Közművelődési Vegyesbizottsága,
a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete,
a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája

A fedőlapon: *Csáky Imre bíboros ismeretlen festő által készített olajképe
a nagyváradai püspökség gyűjteményéből*
(Böcskei László nagyváradai megyés püspök engedélyével,
fotó: Lukács Tihamér)

A hátlapon: *a Szent Anna templom és Csáky püspök szobrának fotója,
E. Lakatos Aranka szobrászművész alkotása* (Fotó: Papp Klára)

ISSN 2060-9213
ISBN 978-963-473-886-2

© Debreceni Egyetem Történelmi Intézete

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

DRASKÓCZY ISTVÁN

DEBRECENI DIÁKOK EGYETEMJÁRÁSA A KÖZÉPKORBAN*

Magyarországon a műveltség alapjait a plébániai, káptalani, kolostori iskolákban lehetett megszerezni. Az oktatás színvonalában természetesen iskola és iskola között nagy különbségek alakultak ki. Szerzetesrendi főiskolák működtek az országban. Ám a legmagasabb szintű tudást a korszak tudományos központjaiban, az egyetemeken lehetett elsajátítani. Tudjuk, nálunk határozott uralkodói akarat hiányában csak rövid ideig működtek egyetemek, s ez a körülmény meghatározta az ország kulturális fejlődését, a tanulni vágyók lehetőségeit. Így azoknak, akik többre vágytak, s a szükséges pénzt elő tudták teremteni, külföldre kellett utazniuk.¹

Mint ismeretes, Debrecen városa a kora újkorban hazánk egyik kulturális központjává vált. A városi magisztrátus már a 16. században különböző rendelkezésekkel támogatta az oktatást. A Debreceni Református Kollégium professzorai, a 18. században a városi tanácsstagok, bírák egy része külföldi egyetemeken is tanult.² A helyzetet jól jelzi, hogy az 1526–1800 közötti időszakban a külföldön tanuló diákok száma alapján a település a magyar királyság helységei között az ötödik helyet, az észak-tiszántúli régióban pedig az elsőt foglalta el.³

* A szerző az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (2013TKI738) és az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Lendület Kutatócsoport (LP 2015-4/2015) tagja.

¹ Békefi Remig: *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*. Bp., 1906. (továbbiakban Békefi, 1906.) passim; Mészáros István: *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp., 1981. (továbbiakban Mészáros, 1981.) passim; *A magyar iskola évszázadai (996–1526)*. Szerk. G. Szende Katalin Szabó Péter közreműködésével. Győr, 1996. tanulmányai. (továbbiakban G. Szende, 1996.); Klaniczay Tibor: *Egyetem és politika a magyar középkorban*. In. Uő.: *Pallas magyar ivadéka*. Bp., 1985. 67–76.; *Universitas Budensis 1395 – 1995*. Ed. László Szögi, Júlia Varga. Bp., 1997. tanulmányai. (továbbiakban: Szögi–Varga, 1997.)

² *Debrecen története 1693-ig*. Szerk. Szendrey István. Debrecen, 1984. 502–604. (továbbiakban *Debrecen története*, 1984.); *Debreceni Református Kollégium története*. Szerk. Barcza József. Debrecen, 1988. 10–14. (a vonatkozó rész Bölcskei Gusztáv műve, továbbiakban *Debreceni Református*, 1988.); Rácz István: *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*. Debrecen, 1997. 89–90., 115–125. (továbbiakban Rácz, 1997.)

³ Szögi László: *Az egyetem nélküli ország egyetemistái Mohács előtt. A középkori Magyarország peregrinusai*. = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 14–15. Szerk. Szögi László. Bp., 2011. 28. (továbbiakban Szögi, 2011.); Uő.: *A Tiszántúl északi részéről származó diákok egyetemjára*

Joggal lehet arra gondolni, hogy ennek a 16. század második felében kibontakozó kulturális fejlődésnek a gyökerei a középkorba nyúlnak vissza. Már csak azért is, mert az egyetemjárás tükrözheti egy település fejlettségét, utalhat a városi iskolában folyó oktatás színvonalára. A külföldön megforduló diák világot lát, kapcsolatokra tesz szert, miközben a legkorszerűbb ismereteket hozza haza.⁴

Sajnos keveset tudunk a város Mohács előtti egyháztörténetéről, kulturális viszonyairól, a kora újkorban mind jelentősebbé váló egyetemi peregrináció középkori előzményeiről. 1984-ben Makkai László az egyetemjárásra vonatkozó adatok alapján így fogalmazott: „*Akármelyik társadalmi rétegből kerültek is ki azonban, a város gazdasági erejéhez képest, más magyarországi városokkal összehasonlítva, kevesen voltak, és későn tűntek fel, ami megint csak Debrecen középkori művelődési jelentőségének viszonylagos szerénységére vall.*”⁵

1971-ben Kubinyi András vizsgálta, hogy a bécsi és a krakkói egyetemre hányan jártak a hazai városok lakosai közül az 1440–1514 közötti időszakban.⁶ Az elmúlt 20 évben Szögi László irányítása mellett jelentős peregrináció kutatás folyt Magyarországon, számos könyv, adattár látott napvilágot.⁷ Így ma már több és biztosabb adattal rendelkezünk, mint korábban. Az elkészült adatbázis, a megjelent kiadványok nyomán a debreceni peregrinusokról is pontosabb információk állnak rendelkezésünkre.⁸

rása külföldön 1292–1918. = *Gerundium. Egyetemtörténeti Közlemények*, 5 (2014) 58–59. (továbbiakban, Szögi, 2014.)

⁴ Békefi, 1906. 49., 207–208.; Mészáros, 1981. 205–207.; Kubinyi András: Polgári értelmiség és hivatalnokréteg Budán és Pesten a Hunyadi- és a Jagelló-korban. (a tanulmány első megjelenése 1969., továbbiakban Kubinyi, 1969/2009.) In. Uő.: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I–II. Szerk. Kenyeres István, Kis Péter, Sasfi Csaba. Bp., 2009. II. 602. (továbbiakban Kubinyi, 2009.); Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Bukarest, 1979. 63–74. (továbbiakban Tonk, 1979.); Rácz 1997. 89.; Julia Caproș: *Students from Košice at foreign Universities before and during the Refomation Period in Town*. Kiel, 2013.

⁵ *Debrecen története*, 1984. 493–498.; *Debreceni Református*, 1988. 10–11.

⁶ Kubinyi András: A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. = *Településtudományi Közlemények*, 23 (1971) (továbbiakban Kubinyi, 1971.)

⁷ Vö. Szabó András Péter: Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban. Egy nélkülözhetetlen adattár „korajútkorász” szemmel. = *Történelmi Szemle*, 56 (2014) 133–170. Az egyetemtörténeti kutatások az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport keretei között folytatódnak.

⁸ Jelen tanulmány is erre az adatbázisra (továbbiakban Adatbázis) épül, amelynek használatát ezúton köszönöm meg. A prágai és krakkói egyetemre beiratkozó hallgatók adatait tartalmazó kötetet Szögi László, H. Szabó Péter és Kelényi Borbála készíti elő kiadásra. A kutatás során a következő kiadványokat használtuk fel. *Statuta nec non Liber promotionum um philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*. Ed. Joseph Muczkowski. Cracoviae, 1849. (továbbiakban Muczkowski, 1849.); *Acta rectoralia almae Universitatis Studii Cracoviensis*, 1469–1537. Ed. Wladislaus Wislocki. Cracoviae, 1893–1897. (továbbiakban Wislocki, 1893–1897.); Schrauf Károly: *Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis, A krakkói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke*, 1493–1558. Bp., 1893. (továbbiakban Schrauf,

Midőn a kutató a diákok származására kíváncsi, megkönnyíti a munkáját az a körülmény, hogy az egyetemi beiratkozáskor rendszeresen feltüntetik a hallgatók származási helyét (többnyire a latin *de* prepozíciót alkalmazva). Gyakran azt is megtudjuk, hogy mely egyházmegyéből jött a jelentkező, mi volt édesapjának a neve.⁹

A település azonosítása szempontjából Debrecen esetében szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis a középkori magyar királyság területén csupán ez a város viselte ezt a nevet, vagyis az egyetemeken feltűnő, debreceninek jelölt diákok bizonyosan innen származtak.¹⁰

A város az anyakönyvekben a *Debreczen* (*Debrechen*) változat mellett a *de Breczen*, *de Brezden*, *de Bryczen*, *de Brczen* formában tűnik fel.

A Bécsben diákoskodók debreceniek kérdésére érdemes kitérnünk. Makkai László 1455-re teszi az osztrák fővárosban tanulmányokat folytató első debreceni feltűnését. Az általa említett Debrethei Jakab fia Mihály azonban nem tekinthető a város szülöttének, hanem valószínűleg a Zala megyei hasonló nevű faluból származott.¹¹

1893.); *Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku*. Ed. Antoni Gašiorowski, Kraków, 2000. (továbbiakban Gašiorowski, 2000.); *Metrica Universitatis Cracoviensis, 1400–1508*. I–II. Ed. Antoni Gašiorowski, Tomasz Jurek, Izabela Skierska. Kraków, 2004 (továbbiakban Gašiorowski, 2004.); *Metricaseu album Universitatis Cracoviensis, 1509–1551*. Ed. Antoni Gašiorowski, Tomasz Jurek, Izabela Skierska. Kraków, 2010. (továbbiakban Gašiorowski, 2010.); *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*. Kiadja: Dr. Schrauf Károly. Bp., 1902. (továbbiakban Schrauf, 1902.); *Die Matrikel der Universität Wien*. I–III. Wien–Köln–Graz, 1956–1971. (továbbiakban *Matrikel*, 1956–1971.); Tüskés Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen, 1365–1526*. Budapest, 2008. (továbbiakban Tüskés, 2008.); Veress Endre: *Olasz egyetemekre járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. Budapest, 1941. (továbbiakban Veress, 1941.)

⁹ É. Kiss Sándor: A krakkói magyar bursa registrumának nevei. = *Magyar Nyelvjárások*, 16. Szerk. Kálmán Béla, Papp István, Sebestyén Árpád. Debrecen, 1970. 74–78.

¹⁰ A Közép-Szolnok megyei (Kis) Debrecen, ahol 1549-ben mindössze egy adóztatható jobbágyportát találtak, talán a középkor végén keletkezett. Ellenben a Belső-Szolnok megyei (Kis) Debrecen a 16. század végén települt. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. Szerk., bev. Maksai Ferenc. I–II. Budapest, 1990. 408. (továbbiakban Maksai, 1990.); Suciú, Coriolan: *Dicționar istorical localităților din Transilvania*, I–II., București, 1967–1968. II. 239.; *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája*. Tagányi Károly, dr. Réthy László és saját kutatása, adatgyűjtése alapján írta Kádár József. II. Dész, 1900. 528.

¹¹ *Debrecen története*, 1984. 497, 658. (12. lábjegyzet). A bécsi egyetemre 1454-ben beiratkozó személyt a magyar hallgatók anyakönyvébe 1455-ben jegyezték be. A Bécsben őrzött utóbbi dokumentum kéziratában azonban világosan *Debrethe* olvasható (OSZK FM 1/3287.sz. mikrofilm tekercs, fol 64r.). A bécsi egyetem anyakönyvének kiadása a Veszprém megyei Debréntével (Döbrönte) azonosította a helyet (*Matrikel*, 1956–1971. II/1. 28, II/2. 199.), és ezt a véleményt fogadta el Tüskés Anna is (Tüskés, 2008. 3774.sz.). A Zala megyei Debrétei kisnemesi családra vő. Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp., 1971. 276–277. (továbbiakban Bónis, 1971.)

1522-ben és 1523-ban azonban valóban feltűnik (véleményünk szerint) két debreceni a bécsi egyetemen, s mindkettőjük keresztneve Gergely. 1522 nyári félévében (április 23. után) iratkozott be az egyetemre *Gregorius de Dabraßan*. A név Debrecen városával azonosítható.¹² Valószínűleg ez a diák íratta be magát egy évvel később, 1523-ban, a nyári félévben a magyar nemzet anyakönyvébe (*Gregorius de Debrecze*),¹³ megfizetvén ennek a szokásos illetékét, 2 krajcárt.¹⁴ 1523. téli szemeszterében (tehát legfeljebb egy félévvel később) a város egy másik szülötte, *Gregorius Mescherus de Debretzen* jelentkezett beiratkozás végett a rektornál, és fizette le az 53 dénáros illetékét. Ő nem lehet azonos azzal a személlyel, akit 1522-ben anyakönyveztek, majd pedig beírtak a magyar nemzet anyakönyvébe.¹⁵

Eddigi ismereteink szerint összesen 21 debreceni származású egyetemi hallgatóra maradt fenn adat, akik 1431 és 1523 között tanultak külföldön.¹⁶ A szám nem magas, még akkor sem az, ha tudjuk, hogy kevesebb, mint 100 esztendő peregrinációját tükrözi, miközben az ország több más városában már a 14. században akadtak olyanok, akik nekivágtak Európának, hogy tudásukat gyarapítsák. Kubinyi András szerint az 1440–1514 közötti időszakban 17 fő iratkozott be a város szülöttei közül a (krakkói) egyetemre.¹⁷

¹² *Matrikel*, 1956–1971. III. 28.; Schrauf Károly *Dabrasyn*-nak olvasta a szót (Schrauf, 1902. 186., 5. jegyz.). Tüskés Anna nem vette fel adattárába a bejegyzést, bár mind Schrauf, mind a *Matrikel*, 1956–1971. III. 252. Debrecennel azonosította ezt. Mivel a magyar náció (mint ismeretes) a magyar királyságon kívül a szláv területeket is magába foglalta, felmerülhet, hogy ot-tani helységet takar az elnevezés. Ám a két olvasati variánsnak megfelelő településre a cseh és lengyel királyság területén nem akadunk, csupán Dobrosin nevű falut találunk: Csehországban (Cheb mellett, középkorban Toberossen, Doberhoss formában is írták) és Halics területén. Így a Debrecennel való azonosítás a legvalószínűbb. Dr. Antonin Profus: *Místnjměna v Čechách. Jajichvznik, původní význam a změny*. I. Praha, 1947. 364., *Alphabetischer Verzeichnissaller Ortschaften Galiziens und der Bukowina, aufgenommen im Jahre 1818*. Lemberg, 1818. K2.

¹³ Schrauf, 1902. 186.

¹⁴ Egy krajcár négy bécsi dénárral volt azonos. A magyar aranyforint kurzusa Bécsben ekkor 330 dénár volt. Huszár Lajos: *Pénzforgalom és pénzürtékviszonyok Sopronban*. In. Dányi Dezső – Zimányi Vera: *Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig*. Bp., 1989. 43., 47.

¹⁵ *Matrikel*, 1956–1971. III. 35.; Tüskés, 2008. 7067.sz., Schrauf, 1902. 186. Az egyetemen a diákok először az egyetem főanyakönyvébe jegyezték be, és vált így az intézmény hallgatójává. Ezután iratkozhatott be az egyik karra, illetve a nemzet anyakönyvébe. A főanyakönyv és a nemzeti anyakönyv bejegyzéseinek az összehasonlítása arra utal, hogy a szabályt megtartották a 16. század első negyedében. A hallgatóknak csak kisebb része vetette fel magát a nemzethez, ugyanis nem akarták a beiratkozási díjat kifizetni. Johann Aschbach: *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens*. Wien, 1865. 66–67., Schrauf, *A bécsi egyetem magyar*. X–XIII, 11., 15. Az anyakönyvezés nem volt pontos, és alkalmanként meg-esett, hogy mégsem vezettek be valakit a főanyakönyvbe, avagy nem kellett kifizetni az illetékét. vö. Paul Uiblein: *Mittelaterliches Studium an der Wiener Artistenfakultät*. Wien, 1995. 44–48., Kubinyi, 1971. 62.

¹⁶ Remélhetőleg újabb kutatások révén a szám emelkedni fog.

¹⁷ Kubinyi, 1971. 75.

Felmerül a kérdés, hogy a 21 debrecenire vonatkozó adat csupán beiratkozást jelent-e, vagy pedig ugyanennyi személyről beszélhetünk. 20 (de talán mind a 21) esetben minden kétséget kizáróan külön személyekről volt szó. Ugyanis a krakkói bejegyzésekből megismerjük az apa nevét is, valamint azért, mert Gergely nevű diák a városból a középkorban csupán Bécsben iratkozott be. Felvethető, de nem bizonyítható, hogy Debreceni András fia László, aki 1505-ben Krakkóban jelentkezett egyetemi tanulmányokra, az 1513 és 1520 között Bolognában feltűnő Debreceni Lászlóval azonos.

Mintegy 6000 főre becsülhető népességgel Debrecen Szeged után (7–9 ezer lakos) az Alföld második legnépesebb helységévé vált a középkor végére. Nagybánya 5000, míg például Szatmár és Németi együttesen 2000–2500, Gyula 2 000 körüli, Mezőtúr mintegy 2300–2700 lakost számlált. Példaként említhető, hogy a dunántúli Szombathelynek 1800 lakosa volt, miközben Erdélyben a sóbányászattól nevezetes Dész és Désakna lakossága együttesen 2500–3000, Tordái 3500–4000 közé tehető.¹⁸ Nagyvárad sem lehetett kis város, ám nincs adatunk a lélekszámára.¹⁹ Lakosság szám arányosan az egyetemre járás szempontjából Debrecen elmaradt tőlük.²⁰ Ám hozzá kell tennünk, hogy a lakosság számát figyelembe véve, a főváros Budáról és Pestről is meglepően kevesen (az abszolút szám természetesen nem kicsi!) tanultak egyetemen a középkorban.²¹

Az egyetemre járás alapján Szögi László által összeállított országos listán 21 egyetemi hallgatójával a város a 93–94. helyre helyezhető el.²² A királyi szabad

¹⁸ Debrecenben a 16. század közepén 1 216 portát számláltak össze. Maksai, 1990. I. 203. Szegedre, Gyulára: Blazovich László: *Városok az Alföldön a 14–16. században*. Szeged, 2002. 82.; Mezőtúrra, Nagybányára, Szatmárra és Németire, Szegedre, Gyulára vö. Kubinyi András: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Szeged, 2000. 44–47. (továbbiakban Kubinyi, 2000.) Szombathelyre: Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: *Savaria – Szombathely története a város alapításától 1526-ig*. Szombathely, 1998. 169. Désre és Désaknára, illetve Tordára: Draskóczy István: Szempontok az erdélyi sóbányászat 15–16. századi történetéhez. In. *Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Almási Tibor, Draskóczy István, Jancsó Éva. Bp., 2005. 91. (továbbiakban Draskóczy, 2005.)

¹⁹ Szende Katalin: „Civitas opulentissima Varadiensis”. Püspöki székhely és városfejlődés a középkori Váradon. In. *Nagyvárad és Bihar a középkorban. Tanulmányok Biharország történetéről*. I. /Szerk. Zsoldos Attila/, Várad, 2014. 113–127.

²⁰ Szögi, 2011. 27–28. Nagyvárad: 152, Szeged: 144, Gyula: 57, Torda: 45, Nagybánya: 43, Szombathely: 31, Szatmár: 29, Túr: 27, Dész: 23 peregrinus

²¹ Kubinyi, 1969/2009. 601. Természetesen a két város mintegy 22–25 ezres lakosságához viszonyítva a 272 1440–1514 közötti egyetemre járó magasabb arány, mint a debreceni 17 (1440–1514). Buda és Pest lakosságára a Jagelló-korban vö. Kubinyi András: Budapest történet a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In. *Budapest története* II. Szerk. Gerevich László, Kosáry Domokos. Bp., 1975. 134.

²² Szögi, 2011. 27–28.

városok majd mindegyike, a királyi bányavárosok nagy része, a püspöki és érseki székhelyek (kivéve Bács, Nyitra, a boszniai és szerémi püspökség központjai), számos erdélyi szász település megelőzik őt. Amennyiben az első 100 helységből kivesszük a királyi szabad városokat, királyi bányavárosokat, az erdélyi Szászföld helységeit, a püspöki székhelyeket, 49 oppidum marad, amelyek között a település a 42. helyre helyezhető. Ha figyelembe vesszük, hogy mily sok mezőváros lehetett az országban a középkor végén, már nem tarthatjuk olyan rossznak a város helyét.²³ Ugyanis a mezővárosok többségéből alig vagy egyáltalán senki sem vágott neki a külföldi utazásnak, hogy egyetemi tanulmányokat folytasson.²⁴

Mint ismeretes, a magánföldesúri tulajdonban lévő oppidumokból kevesebben tanultak külföldön, mint a királyi városokból, illetve püspöki/érseki székhelyekről.²⁵ Ennek a településtípusnak a lakói sínylették meg különösen a hazai egyetem hiányát. Midőn annak okát keressük, hogy miért vállalkozott oly kevés debreceni külföldi tanulmányokra, ezt a tényt nyilvánvalóanfigyelembe kell vennünk.²⁶

Leszámítva a 15. század elejének rövid királyi birtoklását, a helység mindig magánföldesurak kezében volt, azaz lakói jobbágyoknak számítottak. 1411-től a szerb despoták földbirtoka, 1444 táján lett a Hunyadi családé. Mátyás uralkodása idején a király édesanyja, Szilágyi Erzsébet birtokolta. 1484-ben lett Corvin Jánosé, aki elzálogosította, majd 1501-ben visszaszerezte. 1509-ben rövid ideig Szatmári György uralta, majd a Szapolyai család kapta meg. Mindannyian az ország leghatalmasabb mágnásai közé tartoztak. A város uradalmi központ lett, ahol tisztartók székeltek. Egyúttal (legkésőbb a 15. század elejétől) királyi sókamara is működött a településen.²⁷

Mindemellett azonban a város kiterjedt autonómiával rendelkezett, s a helyben székelő földesúri ispán nem szólhatott bele a polgárok ügyeibe. A helység Nagy Lajostól 1361-ben, Zsigmondtól 1405-ben kapott kiváltságokat, a közösség által választott bírāja minden ügyben ítélezhetett. A város a budai jogot használta, s ennek megfelelően a polgárok pereiket elvben Buda városához vagy a tárnokmesterhez fellebbezhatték (16. század elején lett közbeeső fórum a földesúri úriszék). Valamikor a 15. században juthatott hozzá a szabad plébános választás jogához is, ami elvben lehetőséget adott arra, hogy a város vezetése beleszóljon a

²³ A mezővárosok számát illetően nincs egységes vélemény a kutatók között, 500 és 800 közötti számokról olvashatunk. Petrovics István: A középkori mezővárosi gazdálkodás. In: *Gazdaság és gazdálkodás Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Szerk. Kubinyi András, Laszlovszky József, Szabó Péter. Bp., 2008. 448–449.

²⁴ Kubinyi, 1971. passim

²⁵ Kubinyi, 1971. 69–70.

²⁶ Kérdéses, hogy az a körülmény, hogy a helységben a domonkosok nem tudtak megtelepedni, illetve, hogy nem obszerváns, hanem konventuális ferences kolostor működött (vö. Debrecen története I. 494–495.) itt, miképpen befolyásolta az egyetemre járók számát.

²⁷ *Debrecen története*, 1984. 131–134.

plébániai iskola működésébe. Okleveleiben magát gyakran öntudatosan *civitas*-nak címezte (noha jogilag *oppidum* volt).²⁸

Az összes középkori egyetemre járó figyelembe véve, az Észak-Tiszántúlon Nagyvárad és Nagybánya, (esetleg Szatmárnémeti és Kisvárd) utáni helyet foglalja el. Annak alapján, hogy 1440–1514 között hányan jártak egyetemre, a városok között Debrecen az Alföldön a 13. helyre helyezhető.²⁹ Ez a körülmény jelzi a helység regionális vezető szerepét a 15. században.

Kubinyi András különböző szempontokat figyelembe véve ún. centralitási pontok szerint csoportosította a magyarországi városokat (rendszerében az 1440–1514 között a bécsi és krakkói egyetemre járók után is pontokat kaptak a helységek). Debrecent 28 centralitásponttal a 3. csoportba, a kisebb városok és jelentős városfunkciójú mezővárosok közé sorolta. Ide tartozott például a 30 pontos Bács, a 29 pontos Nagybánya, a 28 pontos Lippa, míg a sor alján Beregszász, Munkács, Kalocsa, Ungvár és Sárospatak található 21–21 ponttal.³⁰ Ha a királynéi (illetve káptalani) város Óbudát, a királyi bányaváros Nagybányát, a püspöki/érseki székhelyeket (Bács, Csanád, Kalocsa, Veszprém) leszámítjuk, akkor 20 mezőváros centralitási pontátlag a debreceni alatt marad (23). Ezekről a helyekről az 1440 és 1514 közötti időszakban 359 beiratkozás regisztrálható, ami helységenként 18-as átlagot jelent. Az összes egyetemre járó figyelembe véve, a 20 mezővárosból 465 beiratkozás számolható össze, vagyis az átlag 23 lesz. A Debrecenből egyetemre járók száma az ebben a város csoportban található oppidumok átlagánál tehát mindkét esetben némileg alacsonyabb.³¹

²⁸ Herpay Gábor: *Debrecen szabad. kir. város levéltára diplomagyűjteményének regesztái*. Debrecen, 1916. 210., 253., 267. sz. (továbbiakban Herpay, 1916.); Iványi Béla: *Debrecen és a budai jog*. Debrecen, 1924. passim; *Debrecen története* 139–140, 175–176, 204–230.; Rác, 1997. 95–96.; Solymosi László: Debrecen 1361. évi kiváltságlevele. In: *Debrecen város 650 éves. Város történeti tanulmányok*. Szerk. Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás. Debrecen, 2011. 17.; Orosz István: Debrecen útja a mezővárostól a szabad királyi városig. In: *Debrecen város 650 éves*, 2011. 116–120. (továbbiakban Orosz, 2011.); Lakatos Bálint: *Hivatali írásbeliség és ügyintézés a késő középkori magyarországi mezővárosokban, okleveleik tükrében*. I–II. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Bp., 2013. passim (ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtára) (továbbiakban Lakatos, 2013.)

²⁹ Kubinyi, 2000. 21.; Szögi, 2014. 59.; Szögi, 2011. 28. Szögi László a Debrecenből külföldre beiratkozottak számát 22-re tette. Kisvárd megalózná Debrecent, ám nem biztos, hogy minden bejegyzés erre a helységre vonatkozik. Szatmár esetében problémát jelent, hogy az egyetemi anyakönyvben olvasható bejegyzés esetleg nem a helységre, hanem a megyére vonatkozik. A tágabb régió középkori városfejlődésére újabban: Gulyás László Szabolcs: *Megjegyzések az északkelet-magyarországi mezővárosok középkori fejlődésének jellemzőihez*. = *Századok*, 147 (2013) 317–346.

³⁰ Kubinyi András: *Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében*. In: *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Bp., 2005. 30. (továbbiakban Kubinyi, 2005.)

³¹ Adattár, Kubinyi, 1971. 74–76., Szögi László, 2011. 27–28. A helységek száma 20, ám Karpokról senki sem járt egyetemre a középkorban. A Sárospatak, Túr, Tata neve melletti számok egy része esetleg más települést takar. Mindezen körülmények figyelembe vételével Debrecenre vonatkozó szám megközelíthette az átlagot.

Az első debreceni 1431-ben tűnik fel a peregrinusok között, még pedig Krakóban. Ha arra gondolunk, hogy a közeli Szaládról már 1386-ban, Szalacsról pedig 1412-ben beiratkozott hallgató a bécsi egyetemre, az 1431. évi adatot későinek kell tartanunk. Idézhető, hogy Bécsben az első lippaira 1383-ból, az első miskolcira 1385-ből, az első nagybányaira 1410-ből, az első gyulaira 1415-ből, az első nagykállóira 1393-ból, nyírbátorira 1417-ből (ráadásul az előző esztendőben, Krakóban iratkozott be) rendelkezünk információval.³² A tény elgondolkodtató. Elképzelhető, hogy a város fiainak egy része a közeli Váradon tanult, és külföldön már váradiként tartották nyilván őket.³³

Összességében 18 debreceni (86%) gyarapította tudását Krakóban. Ugyan az egyetem 1363-ban jött létre, azonban csupán 1400-tól működött folyamatosan, amikor Jagelló Ulászló újra alapította. Fénykora a 15. század második felére, a 16. század elejére esett, a közép-európai humanizmus egyik központja lett. Ez a körülmény magyarázhatja, hogy miért gyakorolt oly nagy vonzerőt a magyarországi tanulni vágyókra. Mint ismeretes, jelentős szerepet töltött be a lengyel főváros a 15. század vége, 16. század első fele magyar művelődésében.³⁴ Az is megfigyelhető, hogy Krakó népszerűsége nálunk épp a 15. század közepétől nőtt meg.³⁵

Nem lehet véletlen, hogy az első ismert debreceni diák a lengyel intézménybe iratkozott be. A 18 Krakóban tanuló debreceniből 10 a 15. században (1431–1499), 8 fő pedig a 16. században, 1512-ig jött erre az egyetemre. Figyelemre méltó, hogy a városból származó hallgatók többsége (16 fő) rövid 35 esztendő alatt, az 1478 és 1512 közötti időszakban kezdte meg a tanulmányait a lengyel fővárosban.

A külföldi tanulás – mint közismert – költséges volt, így nem volt közömbös, hogy milyen messze kellett utazni, milyen drága az élet az adott helyen. Krakó közelebb feküdt az észak-tiszántúli régióhoz, mint Bécs. Ez a körülmény már önmagában magyarázza, hogy ebből a régióból miért keresték fel oly sokan. Mégis, feltűnő, hogy a debreceniek döntő többsége Krakót részesítette előny-

³² Adattár; Tuskés, 2008. 101., 199., 211., 431., 842., 930., 1224., 1312., 1925. sz.; Kubinyi András Szalacsnak és Szatmárnak egyaránt 10 centralitási pontot adott (Kubinyi, 2000. 84., 85.).

³³ Párhuzamként kínálkozik, hogy az újkorban a külföldi egyetemeken a diákok nem a származási helyüket jelölték meg, hanem azt a kollégiumot, ahonnan jöttek. Szögi, 2014. 58.

³⁴ Jan Dąbrowski: Les relations de Cracovie et son Université avec la Hongrie à l – époque de l – humanisme. In. *La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie*. Ed. György Székely, Erik Fügedi. Bp., 1963. 458–464. (továbbiakban Dąbrowski, 1963.); Kovács Endre: A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Budapest, 1964. 73–98.; Gerézy Rabán: A krakkói egyetem és a magyar művelődés. In. Uő.: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*. Bp., 1968. 267–274.; Wanda Baczkowska: Die internationalen Beziehungen der Krakauer Akademi ein der Zeit vom 15. bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. In. Szögi–Varga, 1997. 79–87.

³⁵ Szögi, 2011. 19–20., Krzysztof Baczkowski: Die ungarischen Studenten an der Krakauer Akademie im 15. Jahrhundert. In. Szögi–Varga, 1997. 123–124. (továbbiakban: Baczkowski, 1997.)

ben, hisz az Észak-Tiszántúl középkori peregrinusai között Krakkó mellett (50%) Bécs sem volt népszerűtlen (40%).³⁶

Debrecen kedvező közlekedéscsoporthelyen fekvő helyen fekvő. A helységet átszelő utak közül az a két fontos kereskedelmi útvonal emelkedett ki, amelyek egyikén Budáról, a másikon pedig Lengyelország és a Felföld (Kassa) felől lehetett ide utazni, hogy a kereskedő innen folytassa útját a nagy fontosságú nagyváradi vásárookra, vagy azon túl Erdélybe. Ez a körülmény növelhette a lengyel főváros népszerűségét az alföldi településen, erősíthette a polgáraik közötti kapcsolatokat.³⁷

A 21 beiratkozó 90%-a, 19 fő az 1478–1523 közötti időszakban (45 esztendő) indult el külföldre. 1501–1523 között 10 fő tanult külföldön. Közülük egy valaki Itáliában bővítette ismereteit, két fő pedig Bécsben. Úgy tűnik, csak 1514 után ébredt fel az osztrák főváros egyeteme iránt az érdeklődés a városban.³⁸ A számok kicsinyek, ám a tendenciát mutatják. A debreceniek egyetemjárásának az alakulása beleillett a hazai fejlődésbe, ám a külföldre induló hallgatók számának növekedése jelentősen felülmúlta az országos átlagot. Mivel azonban a peregrinusok száma 1478-tól, s különösen 1500-tól emelkedett csak meg, a külföldi tanulmányok iránti igény növekedéséről is csupán a 15. század utolsó negyedétől beszélhetünk.³⁹

Ebben a nagyarányú változásban nyilvánvalóan szerepet játszott a városi iskolában folyó oktatás.⁴⁰ Ám nem feledkezhetünk meg arról, hogy a már korábban sem jelentéktelen település a 15. század második felében gyors gazdasági fejlődésnek indult. Ezt elősegítette az a körülmény, hogy (mintegy 30–40 évnyi szünet után) 1470 táján ismét fellendült a marhakereskedelem.⁴¹

³⁶ Szögi, 2014. 52–53.

³⁷ Pach Zsigmond Pál: A Levantei kereskedelem erdélyi útvonala a 15–16. században. = *Századok*, 112 (1978) 1030–1033.; Kubinyi, 1971. 62.

³⁸ 1526 és 1555 között Bécsben még két hallgató iratkozott be az egyetemre. Wittenberg egyetemére három hallgatót vettek fel (1530, 1545, 1555), akik közül az egyik Krakkóból mehetett át. Utóbbi az egyetlen debreceni peregrinus Krakkóban az 1526–1555 közötti időszakban. Szögi László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788*. Bp., 2003. 23. sz., (továbbiakban Szögi, 2003.) Uő.: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*. Budapest, 2011. 2636., 2762. sz. (továbbiakban Szögi 2011/a.), Kissné Bognár Krisztina: *magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*. Budapest, 2004. 142. sz., 269. sz. (továbbiakban Kissné, 2004.)

³⁹ Vö. 2. sz. táblázatunkat. A 16. század elején az ország más városaiból is arányaiban többen iratkoztak be, mint korábban. Buda és Pest esetében 1500–1529 között pl. 53 fő (ami az összes beiratkozott 20%-a). Kubinyi, 1969/2009. 601., Kubinyi, 1971. 74–76.

⁴⁰ Debrecen középkori plébánia iskolájáról sajnos még nincsenek megfelelő ismereteink. A városi iskolákról összefoglalóan vö. Mészáros, 1981. 131–207.; Valter Ilona: Falusi és mezővárosi iskolák a középkorban. In: G. Szende, 1996. 62–64.; Marie-Medeleine de Cevins: *Az egyház a késő középkori magyar városokban*. Bp., 2003. 29–32.

⁴¹ Kubinyi, 1971. 65.; Kubinyi András: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. In: Kubinyi, 2009. 366. (első megjelenés 1994.)

Zsigmond idején még három sokadalmat tartottak itt, ám 1508-ra a számuk hétre emelkedett. 1477-ben Mátyás ideiglenesen a váradi vásárokat Debrecenbe helyezte át. Korábbi vámmentességeiket megerősítette az uralkodó, sőt 1477-ben a polgároknak az egész országban harmincad mentességet biztosított. A vámki-váltások a tözsérkedő debrecenieknek kedveztek, de a sóval, borral vagy más termékkel kereskedő polgárok is élvezték előnyeiket. A debreceniek sóért eljártak Erdélybe, Máramarosba, az egész Tiszántúlon szabadon árusíthatták ezt a cikket.⁴² Legalább hat céh jött létre a városban.⁴³

A 16. század elején élt *Debreczeny* Jakab, aki tekintélyes budai polgár lett, Gailsam Wolfgang budai és pozsonyi gazdag polgár leányát, Dorottyát vette nőül, akinek a révén házhoz, mészárszékhez, szőlőhöz, réthez jutott Pozsonyban, s akinek a révén olyan rokonságra tett szert, amelynek kapcsolatrendszere a két városon túlmenően Kassáig, Krakkóig nyúlt el. Háza a budai Szent György téren állt, ahol a leggazdagabb kereskedők, pénzemberek lakhelyei sorakoztak. Feltehetően a kassai, bártfai, lengyelországi üzletek érdekelhették őt.⁴⁴

Mint szó volt róla, a debreceniek nagy többsége (18 fő) Krakkóban tanult, mégpedig az *artes* fakultáson. Az első 1431. évi bejegyzés után egészen 1512-ig folyamatos a város fiainak a jelenléte a lengyel fővárosban. Sokszor nagyobb kihagyásokkal érkeztek a lengyel fővárosba, és két-két fő csak 1479-ben, 1487-ben, 1505-ben, három fő pedig csupán 1502-ben iratkozott be az itteni egyetemre a városból. Összességében hallgatók fele ebben a négy évben érkezett Krakkóba! Figyelemre méltó, hogy csupán az 1487-ben feltűnő két fő iratkozott be külön szemeszterben (nyári, illetve téli), míg a többiek ugyanabban a félévben jelentkeztek egyetemi tanulmányok megkezdése érdekében a rektor előtt. Róluk feltelezhetjük, hogy egyszerre vagy közel egy időben érkeztek Krakkóba.⁴⁵ Megfigyelhető az is, hogy az esetek többségében 1–3 esztendő elteltével ismét tanulni

⁴² Draskóczy, 2005. 106–108.; Orosz, 2011. 120–122.; Weisz Boglárka: Debrecen kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban. In. *Debrecen város 650 éves* 131–148.

⁴³ Kubinyi, 2000. 24.; Lakatos, 2013. I. 125. Az 1440–1489 közötti időszakból a város öt céhszabályzatot adott ki. A szerző szerint ilyen sokat egyetlen hazai mezőváros sem adott ki.

⁴⁴ DL 23 491. (aláírása: Jacobus de Debrechen). Vö. Kubinyi András: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. In. Kubinyi, 2009. II. 534. ; Végh András: *Buda város középkori helyrajza*, I–II. Bp., 2008. I. 210., II. 170. (605. sz.), 188. (701. sz.). (továbbiakban Végh, 2008.) Hívták *Dobrytzernek* is.

⁴⁵ Gąsiorowski, 2004. I. 407., 462., 464., 586., 590., 618., Gąsiorowski, 2010. 23., 38. A teljes illeték nagyságára, illetve a diákok fizetési hajlandóságára, továbbá arra, hogy pénz helyett sőt, viaszt stb. is elfogadtak beiratkozási illeték gyanánt vö. Gąsiorowski 2004. I. XLVII–L. Egy lat a márka 1/16 része, s 3 lengyel garast tett ki. A magyar aranyforint 1480-ban 36–37, 1493-ban 30, 1501-ben 32 lengyel garast ért. Úgy számoltak, hogy egy lengyel garas 10 lengyel dénárnak felel meg. Ezen számok alapján alkothatunk némi fogalmat a beiratkozási díj terhéről (egy magyar aranyforint = 100 magyar dénár). Prof. Dr. Marian Gumowski: *Handbuch der polnischen Numismatik*. Graz, 1960. 24., 30., 202.

vágyó debreceni jelentkezett a rektornál, mint pl. 1478 után 1479-ben, majd 1481-ben, 1483-ban, 1499 után 1500-ban, majd 1502-ben, 1505-ben, 1510 után 1512-ben, hogy aztán megszakadjon a középkori krakkói peregrináció. A bécsi egyetemre azonban 1522-ben és 1523-ban is érkezett deák az alföldi településből. Mindezek a körülmények ismételtén arról tanúskodnak, hogy megvolt a város szülötteiben a magasabb stúdiumok iránti igény. Másrészt azonban gondolhatunk a helyi iskola, illetve rektora hatására is.

Addig, amíg valaki nem jelentkezett az egyetem rektoránál, nem iratkozott be és nem fizette ki a szükséges illetéket, elvben nem tanulhatott az intézményben. Krakkóban a beiratkozási díj teljes összege 8 garast tett ki. Elvben csak az szerzhetett fokozatot, aki ezt az illetéket megfizette. A nagy többség ezt az összeget nem róta le sosem, hanem 2–3–4 garast adott, vagyis adós maradt. Ez a körülmény jelzi a hallgatók szerény anyagi lehetőségeit. 1481-ben azonban István fia Dénes 3 latot adott (ami 9 garasnak felelt meg). Három debreceni esetében (1500 és 1502) pedig azt látjuk, hogy végül a teljes illetéket megfizették. Az említett négy hallgató közül három valóban elnyerte a baccalaureusi fokozatot, tehát megérte nekik a magas díj kiegyenlítése. Úgy tűnik, a hallgatók a vizsgáig vártak a teljes összeg megfizetésével. Csak a vagyonosabbak engedhették meg maguknak, hogy a teljes illetéket lerójják, ami mutatja, hogy az anyagi helyzettől is függött az, hogy ki tud egyetemi fokozatot szerezni.⁴⁶

Miután a hallgatót anyakönyvezték, jelentkezhetett a krakkói magyar bursa prokurátoránál. A bursa névjegyzéke az 1493–1557 közötti időszakból maradt fenn. Az 1499–1512 között Krakkóban tanuló kilenc debreceniből hét lakott a magyar tanuló-házban.⁴⁷

A krakkói egyetemre beiratkozott 18 hallgatóból 5 fő (28%) szerzett baccalaureusi fokozatot (1485-ben, 1501-ben, 1502-ben, 1504-ben és 1513-ban, közülük négyen a magyar bursában laktak). A fokozat eléréséhez 2–3 évi tanulmányra volt szükség, bár akadt olyan is, aki 4 évig járt az órákra. Az öt főből – a rendelkezésre álló adatok szerint – csupán egy személynek sikerült az artes fakultáson a magisteri szintig eljutnia. Debreceni István fia Dénes 1481-ben, a téli időszakban (ami októbertől a következő év áprilisáig tartott) iratkozott be az egyetemre. Négy év tanulás után szerezte csak meg a baccalaureusi fokozatot, majd még három évig tanult, s ezután lett ugyanitt 1488-ban, karácsony ünnepe után, több magyarral egyetemben (így többen Váradról) magister.⁴⁸ Összességében a fokozatszerzések száma így hat lenne. Az összes beiratkozáshoz (21) képest a baccalaureusok aránya 24%, a fokozatszerzések aránya 28,6% lenne. Tonk Sándor sze-

⁴⁶ Gąsiorowski, 2004. I. 419., 572., 586.

⁴⁷ Schrauf, 1893. 8., 9., 10., 11., 15., 175. sz., 198. sz., 245. sz., 295. sz., 300. sz., 393. sz., 436. sz.

⁴⁸ Gąsiorowski, 2004. I. 419., Gąsiorowski, 2000. 77., 88.

rint csupán minden ötödik erdélyi diák tett vizsgát. A graduáltak száma alapján a debreceniek a krakkói magyar diákok közül is kiemelkedtek. Noha alacsony számokról van szó, úgy tűnik, hogy a város szülöttei a fokozatszerzések tekintetében felülmúlták az átlagot.⁴⁹

A krakkói életről keveset tudunk. Debreceniek három esetben lettek a rektor elé idézve. 1488-ban az előbb említett Dénest idézték meg, mert magisterként egy diáktársával megverte Tolnai Kelemt. Dénest 10 forintra, társát 3 forintra büntették, így alighanem ő lehetett a főbűnös. 1502-ben a szegények bursájának seniorja azért tett panaszt három magyarra (Szentmártoni Ferenc, Budai Bálint, Debreceni János), mert megverték őt. Ők tagadták a vádat, esküt tettek erre, ám azt nem voltak hajlandóak elárulni, hogy ki volt a tettes. Debreceni Péter 1502. januárjában panaszt tett, mert Sommerfelt János mester (az egyetem oktatója) végrendeletének végrehajtói, Boroszlói Mihály és a krakkói német prédikátor, János nem akarják neki megadni azt az egy arany forint 24 garast, amivel az elhunyt tartozott neki.⁵⁰

Nehezen meghatározható, hogy milyen társadalmi rétegből kerültek ki az egyetemre járók. A halász illetve aurifaber foglalkozásnév iparoscsaládra utalhat. Már Mohács utáni időszakban, 1540-ben iratkozott be egy Kalmár nevű személy Bécsben.⁵¹ 1502-ben lett Debrecen plébánosa egy odavaló, Ambrusnak nevezett egyházi ember, aki plébánosi megerősítését a földesúrtól, Corvin Jánostól kérte, ami ellen régi kiváltságaira hivatkozva a város tiltakozott. Talán Pál fia Ambrussal azonos, aki 1505-ben lett krakkói diák.⁵²

1493-ban lépett be a római Szentlélek társulatba Debrecenből Mihály plébános a fivéreivel, Gergellyel, Elekkel és László vargával (sartor), és azok feleségével. 1502-ben iratkozott be Krakkóban az egyetemre egy bizonyos Mihály a városból. Sajnos a két személy esetleges azonosításához egyelőre semmilyen támponttal sem rendelkezünk.⁵³

⁴⁹ Tonk, 1979. 103. Ha feltételezzük, hogy a Bolognában 7 esztendő eltöltött Debreceni László szintén szerzett fokozatot, még jobb arányt kapunk (30%). Érdemes megemlíteni, hogy František Šmahel szerint a 15. század elején csupán minden hetedik prágai diák tett vizsgát (idézi: Szögi, 2011. 18–19.). A 15. században 3082 magyarországi közül 500 szerzett baccalaureusi (16%) és 97 magisteri (3,15%) fokozatot Krakkóban. A fokozatszerzésnek a beiratkozottakhoz viszonyított aránya 19%. Vö. Baczkowski, 1997. 125. Tonk Sándor Erdély alatt a Trianon után a történelmi Magyarországból Romániához került teljes területet érti.

⁵⁰ Wisłocki, 1893–1897. 1181., 1893., 1898., 1900., 1903. sz.

⁵¹ Gașiorowski, 2004. I. 407., Tüskés, 2008. 7067. sz.; Kissné, 2004. 142. sz.

⁵² Herpay, 1916. 267. sz., Gașiorowski, 2004. I. 618.

⁵³ A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523. In: *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, I/5. Budapest, 1899. 28., Gașiorowski, 2004. I. 586.

Sajnos alig tudunk valamit a hallgatók egyetemi tanulmányok utáni pályájáról. Az előbb említett Dénes megházasodhatott, és talán Lengyelországban maradt.⁵⁴ Az egyik Bécsbe beiratkozott Gergely (1522-ben vagy 1523-ban) kutatói vélemény szerint azonos azzal a Debrecenből 1528-ban, a téli időszakban a krakkói egyetemre beiratkozott János fia Gergellyel, aki 1529-ben a Bursa Hungarorum seniorja lett. Ez a személy 1530-ban már a wittenbergi egyetemen tanult.⁵⁵

A hallgatók többsége hazatérhetett. Kubinyi András mutatott arra rá, hogy az egyetemre jártak nagy részének (a tanulás mellett) a célja a kapcsolatépítés volt, s nem törekedtek arra, hogy fokozatot szerezzenek, egyházi pályára lépjenek. Jelenlegi ismereteink alapján ezt a tényt sejtethetjük a debreceni egyetemjárók jórésze szándékai mögött is.⁵⁶ Ugyanakkor akadhettek olyanok, akik az egyházi pályát választották. A fokozatot szerzettekre gondolhatunk elsősorban. Talán az előbb említett Ambrussal azonosítható Debreceni Ambrus győri kanonok, aki 1528-ban intézte a káptalan budai nagy házának az építkezési ügyeit. 1530-ig töltötte be győri kanonokságot. 1531-ben már esztergomi kanonokként tűnt fel.⁵⁷

Ismert személy az irodalomtörténészek előtt Debreceni László (Ladislaus Debrecinus Pannonius), aki Bolognában tűnt fel 1513-ban. Lehetséges, hogy korábban Krakkóban járt, ahol 1505-ben találkozunk egy László nevű debrecenivel. Magyi Sebestyénnel jó kapcsolatban lehetett, ugyanis Magyi Janus Pannonius kiadása 4. oldalán olvashatjuk a versét. Romulus Amasaeus, a neves humanista tanítványa lett Bolognában. Amasaeus Padovában, Bolognában tanult és tanított. 1520-ig maradt Bolognában, majd visszatért Pádovába tanítani. Tanítványai között több magyar akadt. Debreceni legalább 1520-ig tartózkodott Bolognában, tehát addig, amíg mestere is. Hazatérte után, 1526-ig levelezett mesterével. Révész Mária szerint szegény sorsú ember volt, aki Bolognában a saját keresetéből élhetett. Az igen drága itáliai tanulmányokhoz azonban szüksége lehetett támogatókra, de róluk nem tudunk semmit sem. Miután 1520-ban visszatért Magyarországra, a humanista kultúrájú ember nem találta a helyét, noha feltehetően megfordult a királyi udvarban is. Talán azonos azzal a személlyel, aki Statileo

⁵⁴ Gaşiorowski, 2008. 88. Krakkóban tanult bártfaiak életútját (köztük olyan is akadt, aki a szomszéd országban maradt) tekinti át Stanislaw Sroka: A krakkói egyetemen a 15. században tanuló bártfai diákok és későbbi sorsuk. = *Aetas*, 26 (2011): 4. sz. 5–14.

⁵⁵ Schrauf, 1893. 694. sz., Gaşiorowski, 2010. 333., Szögi, 2003. 23. sz., Szögi, 2011/a. 2762. sz.

⁵⁶ Kubinyi, 1969/2009. 602.

⁵⁷ Bedy Vince: *A győri székeskáptalan története*. Győr, 1938. 356., Végh, 2008. II. 191 (719. sz.); Kollányi Ferenc: *Esztergomi kanonokok*. Esztergom, 1900. 140.; Kőrmendy Kinga: *Studentes extra regnum. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata, 1183–1543*. Bp., 2007. 218. Talán ő segített abban, hogy földije, Debreceni Bálint esztergomi kanonok legyen (1532–1535).

erdélyi püspök környezetéhez tartozott, és 1541-ben a cementezés technológiájáról Kolozsvárt adott ki kis könyvet.⁵⁸

Legmagasabb szintű ismereteket ugyan egyetemeken lehetett szerezni, ám akadtak olyan hazai iskolák, ahol az átlagnál magasabb műveltségre lehetett szert tenni. Azon kanonokok esetében is, akik nem tanultak külföldön, sejtethjük a magasabb (ha nem is egyetemi szintű) műveltséget, az erre való igényt.⁵⁹ Adataink szerint akadtak a Debrecenhez köthető személyek között olyan egyháziak, akik ugyan nem jártak külföldi egyetemre, de valószínűsíthető, hogy a hazai átlagot meghaladó, felsőfokú tanulmányokon elsajátítható, vagy azokat megközelítő ismeretekkel rendelkeztek.

Meglepően kevesen lettek a város lakói közül kanonokok a közeli Váradon. Az 1440-es években tűnt fel a királyi kúriában Debreceni Mihály. Előbb írnok, majd váradi kanonokként a kancellária jegyzője. A kutatás szerint a Hunyadiak embere volt, s az egyházi stallum megszerzésében közre játszhatott kúriai szolgálata. 1458-tól haláláig váradi kanonok. 1463-ban lett váci örkanonok, 1467-ben nyerte el a váci prépostságot. 1469-ben halt meg. Mint ismeretes, a királyi kancelláriában sok humanista műveltséggel rendelkező személyt alkalmaztak a Mátyás- és a Jagelló-korban.⁶⁰ A másik debreceni, Antal a váradi Keresztelő Szent Já-

⁵⁸ Veress, 1941. 76–77, 81., Révész Mária: *Romulus Amasaeus: Egy bolognai humanista magyar összekötetései a XVI. század elején*. Szeged, 1933. 34–38., 43., 65–71, 76–77, 78–79. (továbbiakban Révész, 1933.) Figyelemre méltó, hogy Magyi Sebestyén krakkói tanára, a neves lengyel humanista, Paulus Crosnensis, aki a pestis elől menekült Magyarországra 1508-ban, egyik versét épp Debrecenben írta. (1509. január 12.). *Pauli Crosnensis Rutheni Carmina*. Edidit Maria Cytowska. Varsoviae, 1962. 138. (az adatra Kiss Farkas Gábor hívta fel a figyelmem, amit ezúton köszönök neki). Crosnensis magyarországi kapcsolataira vö. Dąbrowski, 1963. 463.

⁵⁹ Mészáros, 1981. 114–126, 190–205.; Solymosi László: Könyvhasználat a középkor végén (könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban). In: *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*. Szerk. Szelestei N. László. Bp., 1989. 77–119.; A hazai latin oktatás magas színvonaláról ír: Ritoókné Szalay Ágnes: A humanisták közös Európája. In: *A magyar irodalom története. A kezdetektől 1800-ig*. Szerk. Jankovits László, Orlovsky Géza. Bp., 2008. 112–117.

⁶⁰ Bónis, 1971. 233–236.; Kristóf Ilona: *Egyházi közélet a késő középkori Váradon, 1440–1526*. Pécs, 2014. 200. (továbbiakban Kristóf, 2014.); C. Tóth Norbert: *A esztergomi székeskáptalan a 15. században. 1. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás*. Bp., 2015. 45–48. Mihályt a város szülöttének tartjuk, noha a kutatás Nagy Iván alapján a királydaróci Debreceni nemes családhoz kapcsolta (Bónis, 1971. 234., Kristóf, 2014. 200.). Nagy Iván két középkori adata nem kapcsolható bizonyíthatóan a kora-újkor királydaróci családhoz. Egyik hivatkozása ugyanis Debreceni Dózsa leszármazottra, Györgyre és feleségére, Bátori Erzsébetre, a másik pedig – rossz dátummal – Debreceni Mártonra, miskolci plébánosra vonatkozik (Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, I–XIII. Pest, 1857–1858. III. 262–263., Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Középkori magyar genealógia – ArcanumDigitéka*, Bp., 2000., *Miskolc története I. A kezdetektől 1526-ig*. Szerk. Tóth Péter. Miskolc, 1996. 405.). Királydaróc a 15–16. században egyébként a Csákiak birtoka volt (Hegyi Géza: *A Szilágyság birtokviszonyai a középkorban*. In: *A Szilágyság és a Wesselényi család, 14–17. század*. Szerk. Hegyi Géza, W. Kovács András. Kolozsvár, 2012. 107.). Érdekes, hogy Királydarócon 1489 előtt valóban élt egy Deb-

nos társaskáptalan kanonokja volt 1509–1511 között.⁶¹ 1507-ben bukkant fel a váradelőhegyi társaskáptalan és hiteleshely kanonokjai között Debreceni Pál.⁶²

A győri káptalan kanonokja volt Debreceni Lukács, akire 1504 és 1522 közötti időszakból maradt fenn adat. 1516–17-ben, 1520–21-ben dékán, 1518-ban másodmagával ő képviselte káptalanát a bácsi országgyűlésen.⁶³

Míg a négy kanonok esetében nem bizonyíthatóak a felsőfokú tanulmányok, addig a domonkos Debreceni Márk esetében igen. Valószínűsíthető, hogy a budai *studium generalen* szerezte ismereteit. Ő 1465–66-ban és 1483–1488 között töltötte be a domonkos rend magyarországi provinciális tisztét, de vikáriusként 1481-től irányította a magyar rendtartományt. Feltehetően az 1470-es évek második felében is a vezetői feladatot látta el. A székesfehérvári kolostor priorja volt egyébként (miközben a budai és pesti konvent vikáriusa, 1487–88-ban a nyulakszigeti domonkos apácakolostor vikáriusa). Oklevelei intitulációjában büszkén használja a *Sacrae theologiae lector* címet. Nincs arra adat, hogy baccalaureusi vagy magisteri fokozatot szerzett volna.

A domonkos oktatási rendszerben a *lector* általában a konventi iskolában tanított, esetleg a rendi partikuláris iskolában vagy a tartományi *studium generalen* is oktatott. Ezt a képzettséget és fokozatot általában a tartományi *studium generalen* lehetett megszerezni. A tudományok közel álltak Márkhoz. 1476-ban folyamodott engedélyért, hogy négy hazai domonkost a krakkói egyetemre küldhessen. 1478-ban szintén engedélyt kért arra, hogy négy barátot egyetemre küldhessen. Könyvtárát (ami nem lehetett jelentéktelen) a székesfehérvári renházra hagyta.⁶⁴

reczeny nevű jobbágy (DF. 223 870.). Ugyanakkor a 15. században Debrecen-i nevű személyekkel különböző világi funkciókban találkozunk. 1483-ban Debrecheny István a győri várnagy familiárisa (Horváth Richárd: *Győr megye hatóságának oklevelei, 1318–1525*. Győr, 2005. 83. sz.). 1460-ban Debrecen-i András máramarosi alispán (DL 15414.). 1462-ben az egyik Szatmár megyei alispánt Debrecen-i Fodor Jánosnak, 1464-ben pedig Debrechen-i Zekel Tamásnak hívták (Piti Ferenc – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor: *Szatmár megye hatóságának oklevelei, 1284–1524*. Nyíregyháza, 2010. 412–414. sz.). Debrecenben nemesi telek: Herpay, 1916. 211. sz.

⁶¹ Kristóf, 2014. 199.

⁶² Bogdándi Zsolt: A két váradi hiteleshely a 16. század első felében. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. I–II. Szerk. Bárány Attila, Dreska Gábor, Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. I. 41. A váradiszékeskáptalan jegyzőjét 1496-ban ugyanígy hívták (vö. még Bunyitay Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. II. Nagyvárad, 1883. 161.), s talán vele azonosítható, miként Bogdándi felvetette.

⁶³ Köblös József: *Az egyházi közélet Mátyás és a Jagellók korában*. Bp., 1994. 386. Érdekes, hogy nem sokkal utána, 1528-ban egy másik debreceni, Ambrus tűnik fel a győri káptalanban. Vö. 58. jegyz.

⁶⁴ DL 19 097, 46 021, 50 114, 93 358, 102 277.; Harsányi András: *A domonkos rend Magyarországon*. Bp., 1938. 73., 107., 140–42, 247. Újabban összefoglalóan a domonkos oktatási rendszerről: Romhányi Beatrix: A koldulórendek szerepe a középkori magyar oktatásban. In: G. Szende, 1996. 35–36.

Tanulmányunk elején Makkai László szavait idéztük. Ő úgy vélte, hogy gazdasági fejlettségéhez képest a művelődésnek viszonylag csekély lehetett Debrecenben a szerepe. Ezt jelezhetette, hogy kevesen iratkoztak be egyetemre. Érdemes árnyalni következtetéseit.

Tudjuk, miközben néhányan ismereteik bővítése végett külföldre utaztak, mások itthon gyarapították tudásukat, szereztek az átlagosnál mélyebb ismereteket, vagy csupán annyit, amennyire szükségük volt. Mint ismeretes, az iskolázás még nem jelentette azt, hogy valaki az egyházi pályát választotta.

Nem állítható, hogy a debreceni polgároknak (más helységek lakosaihoz hasonlóan) ne lett volna igénye iskolában megszerezhető ismeretekre. Ezt diktálták a kereskedelem szükségletei, a városi írásbeliség. Középkorvégi adatok arra mutatnak, hogy országosan (mint tudjuk) nem drága egyetemi képzésre volt szükség, hanem jól hasznosítható praktikus ismeretekre, litteratusi műveltségre, amit a hazai iskolákban lehetett megszerezni.⁶⁵ Figyelemre méltó, hogy 1495-ben Debrecen jegyzője Balázs litteratus közjegyző. 1489-ben a város bíróját Deák Mihálynak (*Michael Litteratus*) hívták, a már említett *Debreczeny Jakab* maga írta alá 1520-ban adásvételi szerződését.⁶⁶

Tanulmányunkban a külföldi egyetemeken tanuló, Debrecenhez köthető személyek számát – a jelenleg elérhető források alapján – 21 főben határoztuk meg. A szám természetesen nem tekinthető soknak. Ők képezhettek elsősorban a debreceni származású értelmiség elitjét. Anélkül, hogy egyenlőségjelet tennénk közéjük, hozzájuk számíthatók még azok, akik itthon jutottak magasabb képzettséghez. A debreceniek 90%-a az 1478–1523 közötti időszakban iratkozott be Krakkóban és Bécsben. Ez a körülmény arról tanúskodik, hogy a magasabb szintű tudás iránt különösen a 15. század végén, 16. század elején vált fogékonná a városi lakosság egy része. Az okokat keresve, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az iskolát, ahol az érdeklődést a fiatalokban felébreszthették. Másrésről a tény a város gazdasági erejének azt a növekedését tükrözi, ami a 15. század második felében következhetett be. A kereskedelem jelentőségének növekedése miatt mind többen törekedhettek arra, hogy tudásuk gyarapodása mellett világot lássanak, kapcsolatokra tegyenek szert külföldön. A Krakkó iránt megnyilvánuló nagy érdeklődés nem csupán azzal magyarázható, hogy Béccsel szemben a lengyel főváros közelebb feküdt az Észak-Tiszántúlhoz, hanem – véleményünk szerint – jelezheti a Krakkó – Kassa – Várad közötti útvonalon fekvő város polgárai gazdasági érdeklődésének az egyik irányát is. A beiratkozottak negyede fokozatot szerzett, ami az országos átlag felettinek tekinthető.

⁶⁵ Kubinyi, 1969/2009. 602–608.; Mészáros, 1981. 128–130.; Kubinyi András: A Jagelló-kori értelmiség. In: *Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században*. Szerk. Zombori István, Szeged, 1988. 7–21.

⁶⁶ C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526)*. Budapest–Nyíregyháza, 2003. 707. sz.; Lakatos, 2013. II. 55.; DL 23 491.

Az adatok azt mutatják, hogy ugyan az egyetemre jártak száma alapján a magyar városok között valóban szerény hely illeti meg a települést, ám a földesúri hatalom alatt álló mezővárosok között Debrecen az első 50 közé tartozott. Az a körülmény, hogy az egyetemre beiratkozottak száma különösen a 16. század első évtizedében nőtt meg, arra utal, hogy a település elkezdte „ledolgozni a hátrányát”. A középkori fejlődés így képezte a város kora-újkori kulturális virágzásának az alapját.

1. Egyetemre jártak a 3. kategória mezővárosaiból

Név	Centralitás-pont (Kubinyi András számítása)	1440–1514 között Bécsben, Krakkóban beiratkozott hallgatók száma (Kubinyi András)	Egyetemre beiratkozottak összesen	Szögi László által készített sorrendi lista alapján a helység helye
Vasvár	25	9	25	77
Lippa	28	23	39	46
Debrecen	28	17	21	93–94
Gyula	27	31	50	26
Szatmár és Németi	27	30	29	60–63
Szombathely	27	21	31	56
Dés	24	19	23	85
Gyöngyös	24	19	28	64–66
Rimaszombat	24	9	11	–
Tata (?)	24	12	14	–
Karánsebes	24	10	9	–
Miskolc	22	15	25	74
Kismarton	22	34	39	44
Gönc	21	15	20	97
Szikszó	21	14	21	–
Beregszász	21	18	29	62
Munkács	21	4	5	–
Ungvár	21	7	9	–
Sárospatak	21	13	30	58
<i>Összes</i>	<i>452</i>	<i>359</i>	<i>465</i>	
<i>Átlag (Kapornakkal együtt, 20 helység alapján)</i>	<i>23</i>	<i>18</i>	<i>23</i>	

Kimaradt: Kapornak, mivel nincs adatunk arra, hogy valaki külföldön járt volna egyetemre ebből a helységből.

Forrás: Adatbázis, Szögi, 2011., Szögi, 2014., Kubinyi, 1971.

2. Beiratkozások száma és aránya 1401–1526.
(országos, Észak-Tiszántúl, Debrecen)

Év	Országos szám	Országos %	Észak-Tiszántúl szám	Észak-Tiszántúl %	Debrecen szám	Debrecen %	Debrecen aránya (régió belül)
1401–1450	3 358	30%	151	28,3%	1	4,8%	0,7%
1451–1500	5 280	47,2%	264	49,4%	10 (ebből 9: 1478– 1500!)	47,6%	3,8%
1501–1525 (1526)	2 538	22,8%	119	22,3%	10	47,6%	8,4%
Összes	11 176 <i>Teljes (1100-tól): 12 022</i>	100 <i>Teljesnek 93%-a</i>	534 <i>1292-től kezdve az összes: 573</i>	100% <i>Teljes 93,2% A régió része- sedése az or- szágból (1401 –1525: 4,8%)</i>	21	100 <i>ország belül (1401 –1526): 0,2%</i>	3,9%

Forrás: Adatbázis, Szögi, 2011., Szögi, 2014.

3. Debreceni peregrinusok névsora 1431–1523

1431. Krakkó: Johannes Jacobi de Debrecen (Gąsiorowski, 2004. I. 157.)
1453. Krakkó: Nicolaus Dominici de Debrzecen (Gąsiorowski, 2004. I. 274.)
1478. Krakkó: Johannes Stephani de Debrecen (Gąsiorowski, 2004. I. 396.)
1479. Krakkó: Johannes Mathei aurifabri de Debrecen (Gąsiorowski, 2004. I. 407.)
1479. Krakkó: Stephanus Benedicti Holaz de Debrecen (Gąsiorowski, 2004. I. 407.)
1481. Krakkó: Dionisius Stephani /de/ Debrechen (Gąsiorowski, 2004. I. 419.)⁶⁷
1483. Krakkó: Petrus Johannis de Debrechen (Gąsiorowski, 2004. I. 433.)
1487. Krakkó: Andreas Petri de Debrecen (Gąsiorowski, 2004. I. 462.)
1487. Krakkó: Martinus Michaelis de Do^ebro^eczen (Gąsiorowski, 2004. I. 467.)

⁶⁷ 1485. baccalaureus, 1488. magister (Muczkowski, 1849. 94., 100.)

1499. Krakkó: Johannes Valentini de Bryczen (Gaşiorowski, 2004. I. 560.)⁶⁸
1500. Krakkó: Petrus Michaelis de Brzczen (Gaşiorowski, 2004.I. 573.)⁶⁹
1502. Krakkó: Michael Georgy de Debreczen (Gaşiorowski, 2004. I. 586.)
1502. Krakkó: Thomas Mathie de Debreczen (Gaşiorowski, 2004. I. 586.)⁷⁰
1502. Krakkó: Stephanus Mathie de Debrzeczen (Gaşiorowski, 2004. I. 590.)
1505. Krakkó: Ladislaus Andree de Breczen (Gaşiorowski, 2004. I. 618.)
1505. Krakkó: Ambrosius Pauli de Breczen (Gaşiorowski, 2004. I. 618.)
1510. Krakkó: Joannes Anthonii de Debrzeczen (Gaşiorowski, 2010. 23.)⁷¹
1512. Krakkó: Petrus Joannis de Debrechen (Gaşiorowski, 2010. 38.)
1513–1520. Bologna: Ladislaus de Debreczen (Révész, 1933. 34–38., Veress, 1941. 81.)⁷²
1522. Bécs: Gregorius de Dabraşan (*Matrikel*, 1956–1971. III. 28.)
1523. Bécs: Gregorius Mescherus de Debretzen (*Matrikel*, 1956–1971. III. 35.)

⁶⁸ 1501. baccalaureus (Muczkowski, 1849. 131–132.)

⁶⁹ 1502. baccalaureus (Muczkowski, 1849. 134.)

⁷⁰ 1504. baccalaureus (Muczkowski, 1849. 140.)

⁷¹ 1513. baccalaureus (Muczkowski, 1849. 156.)

⁷² 1520. fokoizat ?